

БІБЛІОТЕКА І АРХІВ — ЄДИНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

У статті йдеться про новий структурний підрозділ наукової бібліотеки — науковий архів, концепцію його створення та взаємодію з іншими відділами бібліотеки.

Останнє десятиліття ХХ ст. в Україні характеризувалося активною комп'ютеризацією бібліотек та спробами запровадження новітніх технологій і у сферу архівної справи. Наукова бібліотека НаУКМА вже з 1997 р. надає інформацію щодо своїх колекцій через електронний каталог, у тому числі в Інтернеті. Подібний сервіс в Україні пропонують також Національна бібліотека України ім. В. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, Центральна міська бібліотека ім. Лесі Українки, наукові бібліотеки десяти університетів та дві наукові обласні універсальні бібліотеки. Інша річ з фондами архівів. Серед 4700 сайтів світу, які представляють архіви в Інтернеті, тільки один репрезентує Україну і належить Державному Комітету архівів України. Партнерство у створенні інформаційних ресурсів на базі новітніх електронних технологій актуальне для архівів, бібліотек та музеїв різних країн, і тому організаційні та методологічні питання щодо єдиного інформаційного простору обговорювалися не на одній конференції [1].

Така проблема постала і для наукової бібліотеки НаУКМА зі створенням у її структурі наукового архіву.

Розвиток з 1992 р. бібліотечної колекції університету «Києво-Могилянська академія» — яскравий приклад добродійної допомоги науковців, громадських діячів, окремих інституцій з усього світу. Близько 70 % колекції нашої бібліотеки становлять «дарунки» з майже 20 країн світу, передусім США та Канади. За роки розвитку бібліотечної колекції стала зрозумілою необхідність виділення певних документів в архівну частину. З цією метою у 2001 р. при науковій бібліотеці було створено відділ наукового архіву.

Науковий архів НаУКМА — це специфічний архів. Тут вже зібрано (і процес концентрації триває) документи окремих осіб, тобто документи особового походження. Започатковано також близько двох десятків фондів, які мають перспективу поповнення. Серед них є і документи науково-викладацького складу НаУКМА, і архів

публікацій про НаУКМА тощо. Потенціал наукового архіву у подальшому може бути використаний як з науковою, так і навчальною та культурно-освітньою метою.

Призначення наукового архіву — збирати, впорядковувати, створювати науково-довідковий апарат, обліковувати, зберігати документи й організовувати їх використання. Як уже було зазначено, це перш за все документи особового походження. За своїм змістом вони суттєво відрізняються від управлінських документів, а отже вимагають іншого підходу при описуванні, науково-технічній обробці, мають особливості при зберіганні й використанні [2]. Опрацювання архівних матеріалів здійснюється іноді на підставі вже опрацьованих документів із відповідної бібліотечної колекції. Таким чином, поєднання наших книжкових колекцій і архівних документів є природним. Відмінності між ними також загальновідомі.

Отже, архів, як і бібліотека, починається з комплектування.

За традицією наукова бібліотека складає подяку за кожне подароване видання або книжкову колекцію. Зазвичай у листах, крім подяки, інформуємо дарувальника про нові зміни, що відбуваються у нашій бібліотеці, пропонуємо надіслати відомості про себе та матеріали, які становитимуть інтерес для наших користувачів. Особливо ретельно ми збираємо особові матеріали про дарувальників бібліотечних колекцій: звертаємося до довідкових видань, надсилаємо листи до установ та організацій, а також осіб, які б допомогли нам у збиранні матеріалів про життя та діяльність власника колекції, історію її створення, можливість існування часток цієї колекції в особистих бібліотеках або у бібліотеках наукових інституцій та архівах. Ця праця є частиною великої роботи по поверненню в Україну культурно-історичних цінностей, документів та матеріалів: тисячі емігрантів все життя збирали книжки, рукописи, листування, світліни, які є неоціненними документами про життя наших краян поза

межами України. Але часи змінюються, люди йдуть з життя, нові покоління часто сприймають ці книжки, матеріали та документи як щось непотрібне. Тому наш моральний обов'язок запропонувати свої послуги у цій ситуації нашим друзям та прихильникам. На сьогодні вже затверджено проект державної підтримки збереження цих документів поза межами України. З часом всі матеріали, що надходять із діаспори до державних архівів, інших наукових установ, будуть впорядковані, і наші архівні фонди увійдуть до єдиного державного реєстру [3].

На документи, що надходять, ми складаємо акти. Потім проводимо експертизу цінності архівних документів, науково-технічну обробку, створюємо науково-довідковий апарат, налагоджуємо облік, створюємо умови для належного зберігання і використання. Без дотримання цього технологічного ланцюга документна інформація стає недоступною для дослідника, оскільки відшукати необхідну інформацію неможливо. До того ж документи, як правило, надходять в розсипу (різнопланові документи в одній папці також вважаються розсипом), в кількох копіях, не підписані, не датовані, з помітками авторів, редаговані, малюнки з різною технікою виконання, великоформатні, фотографії і т. д. Можемо назвати ще багато особливостей документів, які слід враховувати.

Експертиза цінності передбачає визначення наукової, історичної та практичної цінності документів. Крім критеріїв оцінювання, зафіксованих у правилах і методичних рекомендаціях щодо роботи з архівними документами, ставлення до архівних матеріалів, що надходять до нашого валкового архіву, зумовлюють деякі особливості взаємин нашого Університету з особами, що допомагають у розбудові Університету, створенні позитивного іміджу України у світі тощо.

Виходячи із змісту та форми документів, ми обираємо певний принцип формування справ. І після систематизації документів у межах справ описуємо їх і створюємо науково-довідковий апарат: кожній справі дається заголовок, визначається кількість документів і кількість аркушів у справах, складаються іменні й предметні покажчики, передмова до опису і т. д.

Технічне оформлення справ виконуємо за правилами роботи державних архівних установ.

Це — схематичний огляд проходження архівних документів від комплектування до використання.

Аби переконатися в доцільності зберігання архівних документів у нашій бібліотеці, досить бодай оглядово торкнутися деяких фондів. Частина їх надійшла в повному комплекті, тобто склад і обсяги їх дають можливість досліджува-

ти життєвий і творчий шлях фондоутримувача, або зібрані ним матеріали є надзвичайно цінними для дослідження.

Наведемо декілька прикладів.

Так, документи інженера, громадського діяча, публіциста, видавця і редактора Сави Зеркала, який емігрував за кордон ще в 20-х роках, передала його дочка Оксана (США). Коло його інтересів було надзвичайно широким. Він був членом Української партії соціалістів-революціонерів, головою Української громади в Братиславі (1930), головою Комітету українських організацій у Словаччині, що протестували проти польського терору в Східній Галичині, пізніше — головою української громади Нью-Йорка, видавав «Українське Громадське слово» протягом 1953—1958 рр., був його незмінним автором.

Патріотичні почуття спонукали Зеркала С. П. до подвижницької праці. Він досліджував історію України і написав велику монографію, відстоював українську мову в українських громадах, виступав із полемічними статтями в україномовній періодичній пресі з багатьох питань життя українців у США, цікавився історією та станом релігії й церкви в Україні; політикою, освітою, бібліотечною справою та багатьма іншими питаннями. Крім архівних документів, у фонді наукової бібліотеки зберігається понад 40 цінних книжок, подарованих його донькою. Серед них: видання 1795 р. *Кравень М.* «Путешествие в Крым и Константинополь у 1786 году...», *Г. Л. Боплан* «Описание Украины» (1832), *М. Ф. Берлинський* «Краткое описание Киева» (1820) тощо.

Інша постать — Ярослав Дужий, власноручно передав до НаУКМА книги та свій архів, при ознайомленні з яким перед нами постає непересічна особистість. Він широко знаний в Україні й за кордоном як громадський та культурний діяч, меценат. Був головою багатьох українських громадських комітетів у США, багато зусиль доклав до організації відзначення світлих і радісних свят в Україні й за кордоном — річницям створення УНР, святкуванню 1000-ліття Християнства в Україні, а також відзначення сумних і трагічних подій — Голодомору в Україні, загибелі Симона Петлюри, Шухевича та ін. Але не тільки культурні заходи творили його біографію та біографію його дружини Ольги Дужої. Наполеглива праця в Гарвардському університеті, фінансова підтримка багатьох проектів тощо. Родина Ярослава та Ольги Дужих є вельмишанованими меценатами НаУКМА, крім великої грошової допомоги, вони подарували значну книжкову колекцію довідкової та наукової літератури, видань наукових інституцій діаспори. До електронного каталогу бібліотеки вже занесено

відомості про понад 400 видань, подарованих Дужими.

Ми навмисне наводимо такий довгий перелік, аби довести, що документи цих осіб заслуговують на особливу увагу, оскільки вони характеризують їхню діяльність, а отже, за ними можна досліджувати різні аспекти життя української діаспори.

Не менш цікавими є матеріали, зібрані ними. Так, надзвичайно великий інтерес у дослідників можуть викликати документи фонду Ярослава Дужого про підготовку та відзначення в США 1000-ліття Хрещення Руси-України, про Голодомор в Україні; про діяльність творчих колективів і мистецькі заходи.

Певний інтерес становить і підбірка публікацій англомовної періодичної преси за багато років (1963—2000) про Україну та життя українців у США.

Отже, життя українців за кордоном — це цілі пласти громадської, освітньої, культурної, мистецької, релігійної, політичної діяльності. Тут не заперечується і не применшується значення книжкових фондів, але наукові дослідження та публіцистичні твори можуть бути суттєво доповнені архівними документами.

Наукова бібліотека НаУКМА має велику колекцію публікацій та довідковий апарат до них, зібрані інженером-лісівником з Канади Ярославом Головачем. Це — матеріали про лісництво та лісове господарство в різних країнах світу. На цих матеріалах може бути написана не одна дисертація.

Неабиякий інтерес у дослідників викличе громадсько-політичний діяч М. Семенець із США, у фонді якого є документи Об'єднання Українців Револьюційно-Демократичних Переконань (ОУРДП).

Є в нашому архіві також й інші матеріали. Започатковано зібрання дисертацій, рукописів тощо науковців як Києво-Могилянської академії, так і інших вузів України, науково-дослідних закладів та науковців зарубіжних країн. У питаннях комплектування та формування наукового архіву нам допомагають науковці, безпосередні контакти з громадськими й культурними діячами та листування.

Ми переконані, що наукові архіви як окремі підрозділи наукових бібліотек потрібні. Важливим є відображення на веб-сайті бібліотеки та в Інтернеті відомостей про ці архівні фонди, поєднання цих відомостей з матеріалами книжкових колекцій. З метою урізноманітнення архівного сервісу і введення архівних матеріалів до наукового обігу ведуться роботи по створенню електронної версії наукового архіву наукової бібліотеки НаУКМА. Найперше і найголовніше — це

опис справ та інші елементи науково-довідкового апарату і передмова до опису, іменний, предметний та інші покажчики, додатки тощо. Все це вже потрібно робити за допомогою сучасних технологій, через каталогування документів до електронного каталогу бібліотеки чи інших баз даних, через представлення інформації на веб-сайті бібліотеки в Інтернеті тощо. Варіантів представлення архівних матеріалів в електронному вигляді чимало [4]. Поки що друкований примірник опису справ, який знаходиться у відділі бібліографії, робить доступною для кожного відвідувача інформацію про опрацьовані архівні матеріали відділу.

У майбутньому будуть створені страховий фонд і фонд користування, які дозволять користуватися копіями документів, аби запобігти їх втраті чи пошкодженню. Думаємо ми і про страховий фонд на компакт-дисках. Архівні документи зберігатимуться в окремому приміщенні, і винесення їх за межі читального залу виключається, за винятком експонування на виставках.

Ширшу інформацію про склад, обсяги, зміст, тематику документальних матеріалів буде вміщено у вітчизняних і зарубіжних виданнях, висвітлюватиметься на конференціях. А при нагоді — на радіо та в інших засобах інформації.

Архівні документи будуть видаватися в тимчасове користування для експонування на тимчасових документально-книжкових виставках або під час культурно-мистецьких заходів, які проводяться в НаУКМА чи спільно з іншими установами. Невеликий досвід такої роботи вже маємо.

Буде введено в практику роботи відповіді на тематичні запити.

Окремо стоїть ініціативне інформування, тобто інформування зацікавлених осіб про наявність документів на визначену тему. Наприклад, релігійних конфесій, документи з 1000-ліття Християнства в Україні чи становлення церкви і релігії в США та ін.

У спеціалізованих виданнях, в тому числі І журналі «Архіви України», пропонуватимуться огляди фондів наукового архіву НаУКМА. Вишукуються й інші форми популяризації та розширення попиту на архівну інформацію.

У рамках викладеного вище резюме виглядатиме таким чином.

Науковим бібліотекам не слід відмовлятися від архівних документів, які пропонуються чи надсилаються дарувальниками або комплектуються цілеспрямовано. Навпаки, слід намагатися залучити якомога повніші комплекти документів на різних видах носіїв інформації.

І слід завжди пам'ятати, що високий рівень обслуговування користувача архівної інформації

відомості про понад 400 видань, подарованих Дужими.

Ми навмисне наводимо такий довгий перелік, аби довести, що документи цих осіб заслуговують на особливу увагу, оскільки вони характеризують їхню діяльність, а отже, за ними можна досліджувати різні аспекти життя української діаспори.

Не менш цікавими є матеріали, зібрані ними. Так, надзвичайно великий інтерес у дослідників можуть викликати документи фонду Ярослава Дужого про підготовку та відзначення в США 1000-ліття Хрещення Руси-України, про Голодомор в Україні; про діяльність творчих колективів і мистецькі заходи.

Певний інтерес становить і підбірка публікацій англomовної періодичної преси за багато років (1963—2000) про Україну та життя українців у США.

Отже, життя українців за кордоном — це цілі пласти громадської, освітньої, культурної, мистецької, релігійної, політичної діяльності. Тут не заперечується і не применшується значення книжкових фондів, але наукові дослідження та публіцистичні твори можуть бути суттєво доповнені архівними документами.

Наукова бібліотека НаУКМА має велику колекцію публікацій та довідковий апарат до них, зібрані інженером-лісівником з Канади Ярославом Головачем. Це — матеріали про лісництво та лісове господарство в різних країнах світу. На цих матеріалах може бути написана не одна дисертація.

Неабиякий інтерес у дослідників викличе громадсько-політичний діяч М. Семенець із США, у фонді якого є документи Об'єднання Українців Револьюційно-Демократичних Переконань (ОУРДП).

Є в нашому архіві також й інші матеріали. Започатковано зібрання дисертацій, рукописів тощо науковців як Києво-Могилянської академії, так і інших вузів України, науково-дослідних закладів та науковців зарубіжних країн. У питаннях комплектування та формування наукового архіву нам допомагають науковці, безпосередні контакти з громадськими й культурними діячами та листування.

Ми переконані, що наукові архіви як окремі підрозділи наукових бібліотек потрібні. Важливим є відображення на веб-сайті бібліотеки та в Інтернеті відомостей про ці архівні фонди, поєднання цих відомостей з матеріалами книжкових колекцій. З метою урізноманітнення архівного сервісу і введення архівних матеріалів до наукового обігу ведуться роботи по створенню електронної версії наукового архіву наукової бібліотеки НаУКМА. Найперше і найголовніше — це

опис справ та інші елементи науково-довідкового апарату і передмова до опису, іменний, предметний та інші покажчики, додатки тощо. Все це вже потрібно робити за допомогою сучасних технологій, через каталогування документів до електронного каталогу бібліотеки чи інших баз даних, через представлення інформації на веб-сайті бібліотеки в Інтернеті тощо. Варіантів представлення архівних матеріалів в електронному вигляді чимало [4]. Поки що друкований примірник опису справ, який знаходиться у відділі бібліографії, робить доступною для кожного відвідувача інформацію про опрацьовані архівні матеріали відділу.

У майбутньому будуть створені страховий фонд і фонд користування, які дозволять користуватися копіями документів, аби запобігти їх втраті чи пошкодженню. Думаємо ми і про страховий фонд на компакт-дисках. Архівні документи зберігатимуться в окремому приміщенні, і винесення їх за межі читального залу виключається, за винятком експонування на виставках.

Ширшу інформацію про склад, обсяги, зміст, тематику документальних матеріалів буде вміщено у вітчизняних і зарубіжних виданнях, висвітлюватиметься на конференціях. А при нагоді — на радіо та в інших засобах інформації.

Архівні документи будуть видаватися в тимчасове користування для експонування на тимчасових документально-книжкових виставках або під час культурно-мистецьких заходів, які проводяться в НаУКМА чи спільно з іншими установами. Невеликий досвід такої роботи вже маємо.

Буде введено в практику роботи відповіді на тематичні запити.

Окремо стоїть ініціативне інформування, тобто інформування зацікавлених осіб про наявність документів на визначену тему. Наприклад, релігійних конфесій, документи з 1000-ліття Християнства в Україні чи становлення церкви і релігії в США та ін.

У спеціалізованих виданнях, в тому числі й журналі «Архіви України», пропонуватимуться огляди фондів наукового архіву НаУКМА. Вишукуються й інші форми популяризації та розширення попиту на архівну інформацію.

У рамках викладеного вище резюме виглядатиме таким чином.

Науковим бібліотекам не слід відмовлятися від архівних документів, які пропонуються чи надсилаються дарувальниками або комплектуються цілеспрямовано. Навпаки, слід намагатися залучити якомога повніші комплекти документів на різних видах носіїв інформації.

І слід завжди пам'ятати, що високий рівень обслуговування користувача архівної інформації

залежить не тільки від належного стану документів, професійного інформування і вдалого розміщення відомостей про склад, зміст, темати-

ку, обсяги справ і документів, а й застосування сучасних технологій та відкритого доступу до них.

Смирнов В. М. та ін. Бібліотека, музей, архів: створення єдиного інформаційного ресурсу. Проблеми їх вирішення // Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва. Тема 2001 року: Виробники і користувачі друкованої та електронної інформації на шляху до інформаційного суспільства: Матеріали конференції.— Москва, 2001.— Т. 1.— С. 388—392; Касюков І. В. Інтеграція бібліотечної, музейної та архівної інформації в проектах регіональних сегментів мереж культурної спадщини // Там само. — С. 371. Це питання обговорювалося і на міжнародній конференції «Бібліотечно-інформаційний сервіс», що відбулася у жовтні 2001 р. в Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського, на якій також виступав О. О. Циганенко.

Методичним центром з опрацювання фондів особового походження є Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України та Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, який працює з листопада 1994 р.

Наказ Державного комітету архівів України від 23 січня 2001 р. «Про створення баз даних на зарубіжні документи історико-культурної спадщини України та документи іноземного походження з історії України».

Наприклад, версія каталогу «Архіву Аркадія Любченка», представлена Бібліотекою Університету Торонто (Лесь Пізнюк, проф. Максим Тарнавський): www.utoronto.ca/elul/lubchenko/liub-archive-ukr.html.

N. V. Kazakova, O. O. Tsyganenko

THE LIBRARY AND ARCHIVE ARE IN UNIFIED AREA

About new department of University Library — scientific archive, the conception of its creation and connection with other library departments.